

УДК 336.225.678

Малюжець О.І.
студент

Херсонського національного технічного університету

Сисоєнко І.А.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Херсонського національного технічного університету*

Карлюка Д.О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Херсонського національного технічного університету*

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ МІНІМІЗАЦІЇ ОБ'ЄГІВ УХИЛЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ

Стаття присвячена поглибленому дослідженню явища ухилення від оподаткування. У статті проведено аналіз тенденцій збільшення податкових втрат у результаті ухилення від оподаткування в Україні та побудована економіко-математична модель платників податків, органів адміністрування та держави, яка характеризує діяння для максимізації власного прибутку.

Ключові слова: ухилення від оподаткування, податкові втрати, бюджетні втрати, тіньова економіка, податкове навантаження.

Малюжець А.И., Сысоенко И.А., Карлюка Д.А. ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ МИНИМИЗАЦИИ ОБЪЕМОВ УКЛОНЕНИЯ ОТ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Статья посвящена углубленному исследованию явления уклонения от налогообложения. В статье проведен анализ тенденций увеличения налоговых потерь в результате уклонения от налогообложения в Украине и построена экономико-математическая модель налогоплательщиков, органов администрирования и государства, которая характеризует деяния для максимизации собственной прибыли.

Ключевые слова: уклонение от налогообложения, налоговые потери, бюджетные потери, теневая экономика, налоговая нагрузка.

Maliuzhets O.I., Sisoenko I.A., Karlyka D.O. FINANCIAL ASPECTS ARE MINIMIZATION OF VOLUMES OF AVOIDING TAXATION

The article is sanctified to deep research of the phenomenon of avoiding taxation. In the article the analysis of tendencies of increase of tax losses is conducted as a result of avoiding taxation in Ukraine and the built economic-mathematical model of taxpayers, organs of administration and state that characterizes an act for maximization of own income.

Keywords: avoiding taxation, tax losses, budgetary losses, shadow economy, tax loading.

Постановка проблеми. Досліджені у статті обсяги ухилення від оподаткування вказують на те, що щороку вони завдають великих збитків доходності Зведеного бюджету України. Ці кошти мають бути спрямовані на вирішення найважливіших проблем України, що матиме позитивні наслідки і для податкової системи України. Ухилення від оподаткування є в багатьох країнах світу, а отже, доцільним буде використання зарубіжного досвіду.

Ефективна податкова система – запорука економічного зростання. Нині, фіскальний напрям податкової політики не здатний мінімізувати обсяги ухилення та перешкоджає рівномірному регіональному соціально-економічному розвитку держави. Тож в умовах євроінтеграції вітчизняна податкова система потребує реформування для протидії значним обсягам ухилення від оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання ухилення від оподаткування займалися такі українські науковці, як В. Дубровський, Т. Єфименко, Ю. Іванов, А. Крисоватий, А. Луцик, Л. Сідельникова та ін. У своїх працях економісти приділяли увагу визначенню обсягів ухилення та їх основних способів в Україні.

Постановка завдання. Визначено пріоритетні напрями боротьби зі втратою податкових надходжень та побудована економіко-математична модель платників податків, органів адміністрування та держави, яка характеризує діяння для максимізації власного прибутку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ухилення від оподаткування – це діяння особи, спрямо-

ване на повну несплату певних податків, зборів чи обов'язкових платежів, які мають сплачуватися підприємствами, установами чи організаціями різних форм власності, а також фізичними особами. Погоджуємося з думкою Л. Сідельникової щодо наявності фактора умисного порушення податкового законодавства в ухиленні від сплати податків [1, с. 227]. Ю. Іванов підтверджує, що «фактично ухилення характеризується бездіяльністю, тобто невиконанням конституційного обов'язку зі сплати податків, зборів і обов'язкових платежів» [2, с. 255].

Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів може бути вчинене, наприклад, шляхом:

1. Неподання документів, пов'язаних із їх обчисленням та сплатою до бюджетів чи державних цільових фондів (податкових декларацій, розрахунків, бухгалтерських звітів і балансів тощо).
2. Приховування об'єктів оподаткування.
3. Заниження цих об'єктів.
4. Заниження сум податків, зборів, інших обов'язкових платежів.
5. Приховування факту втрати підстав для одержання пільг з оподаткування.
6. Подання неправдивих відомостей чи документів, що засвідують право фізичної особи на податковий кредит або на податкову соціальну пільгу [3].

Головною причиною ухилення від сплати податків є вплив податків на доходи і витрати платників за недостатнього усвідомлення ними вигід від споживання суспільних благ, що фінансуються за рахунок податкових платежів [4, с. 289].

А. Луцик виділяє такі причини ухилення від оподаткування:

1. Високий рівень витрат, пов'язаних із дотриманням податкового законодавства.

2. Приховані диспропорції у розподілі податкового навантаження. Чинне законодавство з питань оподаткування не забезпечує рівномірного розподілу податкового навантаження.

3. Зміни в бюджетній політиці, спрямовані на збільшення соціальних трансфертів для населення, що привели до подальшого посилення фіскального тиску на економіку [5, с. 67].

Ухилення від сплати податків стало своєрідним каналом нелегального збагачення та однією із причин зростання тіньового сектору економіки України. Тіньова економіка – це господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці [4, с. 290]. Погоджуємося з думкою А. Луцика, що «важливим чинником тінізації є недосконалість і переважно фіскальний характер податкової політики, а також нестабільність її законодавчої бази. Чинне податкове законодавство України не стимулює суб'єктів господарювання інвестувати капітали в легальну економіку. Проблемність податкової системи України визначається не величиною податкових ставок, а насамперед нерівномірністю податкового навантаження, запутаністю і нестабільністю податкового законодавства» [5, с. 67].

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, з 2010 по 2016 рік тіньова економіка України знаходилася в межах від 34 до 43% до офіційного рівня ВВП. Отже, близько половини ВВП України знаходиться в «тіні» і не оподатковується. «Тінізація» економіки є однією з першочергових вагомих проблем, яку необхідно ліквідувати. Передусім необхідно зауважити, що це надзвичайно великий рівень для країни, що завдає кожного року значних збитків. Потрібно звернути увагу на те, що Україна має один із найвищих рівнів тіньової економіки в Європі.

Рівень тіньової економіки 158 країн світу досліджував професор економіки Ліндського університету

Фрідріх Шнайдер. Станом на 2015 рік найкращий показник був у США – 8,1% до ВВП, найгірший у Зімбабве – 67,0% до ВВП [6, с. 50]. Для порівняння розглянемо рівень тіньової економіки України та країн Європейського Союзу (далі – ЄС), розрахований Ф. Шнайдером (рис. 1) [6, с. 43–50].

Проблема тіньової економіки залучає експертів із багатьох країн світу, адже це явище є в усіх без винятку державах. Але в Україні її масштаби найвищі в Європі, тому необхідно проводити заходи протидії тіньовій економіці. Натепер «детінізувати» економіку не вдалося, адже за останні 7 років її рівень майже не зменшився. Отже, першочерговою проблемою для протидії ухиленню від оподаткування є зменшення рівня тіньової економіки.

Тіньову економіку подолати неможливо, але її рівень можна мінімізувати. Треба стимулювати платників до сплати податків, надавати пільги тим секторам економіки, які цього потребують. Через податки держава регулює економічний розвиток, у разі зниження ставок чи надання пільг певним секторам економіки, які цього потребують, можна сприяти не тільки «детінізації», а й подальшому соціально-економічному розвитку регіонів. Тоді й компенсуються збитки від наданих пільг.

Зменшення податкового навантаження не є першочерговим шляхом до «детінізації» в Україні, оскільки його рівень невисокий порівняно з іншими країнами. Але необхідно визначити оптимальний розмір податкового навантаження та дотримуватися цього рівня.

Податкове навантаження є однією з найважливіших характеристик податкової системи, що являє собою узагальнений теоретичний вияв впливу оподаткування на економіку (суспільство) загалом та окремих економічних агентів [7, с. 47].

Отже, необхідно створювати умови для «детінізації» економіки та стимулювати платників податків до сплати шляхом:

1. Оптимального поєднання фіскальної та регулюючої функції податків.
2. Створення стимулів для інвестиційної діяльності.

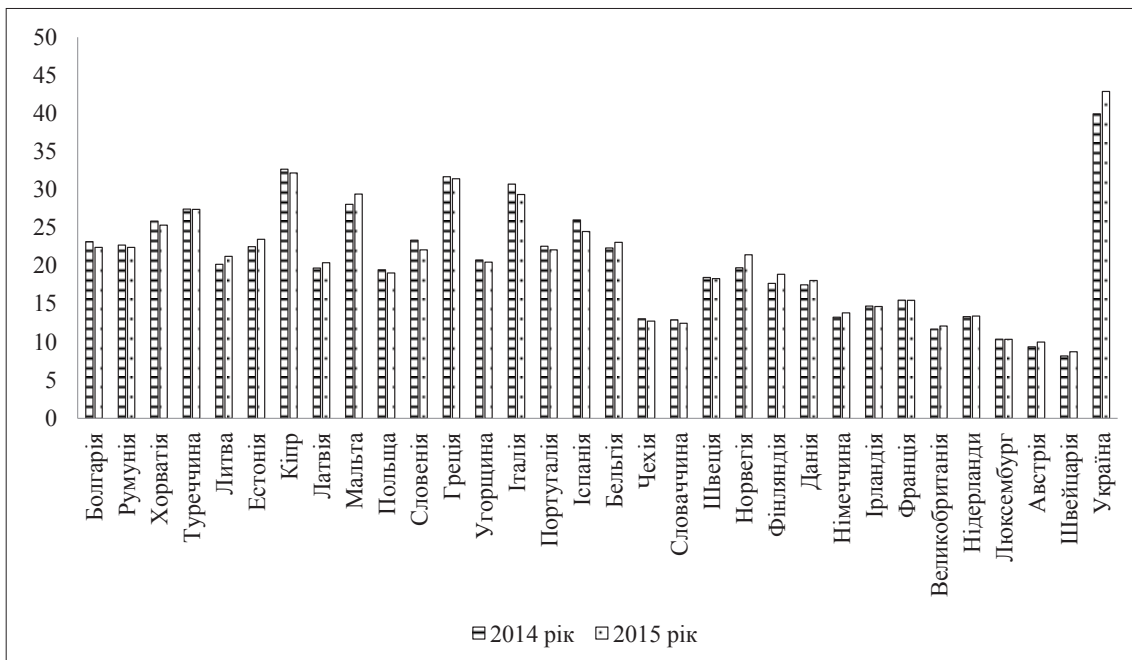

Рис. 1. Рівень тіньової економіки 31 країни ЄС та України, %

3. Виховування податкової дисципліни платників податків.

4. Прозорості роботи органів фіскального адміністрування України.

5. Встановлення оптимального рівня податкового навантаження.

6. Надання пільг тим секторам економіки, які знаходяться в слаборозвинутому стані.

Вирішення проблеми ухилення від сплати податків можливе лише за умови розроблення сукупності економічних, правових, виховних, соціальних, організаційних заходів, які сприятимуть соціально-економічному розвитку держави.

Для протидії явищу ухилення від оподаткування, яке щороку завдає державі великих збитків, необхідно проаналізувати причини, які спонукають до цього платників податків. Тобто на конкретних прикладах розглянемо, кому вигідно навмисно ухилитися від сплати податку.

Позначимо:

D – справжній дохід, який визначається базою оподаткування;

T – розмір податку, виходячи з бази оподаткування;

V – прямі витрати на ухилення;

α – ймовірність викриття порушення податкового законодавства;

S – штраф за ухилення згідно зі статтею 212 ККУ;

p – ймовірність викрити факт передачі хабаря;

J – частка від ухилення, яка піде на хабар;

P_p – покарання, яке понесе суб'єкт оподаткування за факт передачі хабаря;

P_o – покарання, яке понесе орган адміністрування за факт передачі хабаря;

Z – заробітна плата органу адміністрування;

O – рівняння максимізації прибутку платника;

L – рівняння максимізації прибутку органу адміністрування;

A – рівняння максимізації прибутку держави.

$$\begin{cases} O = D - T - V - \alpha * S - (1 - p) * J - p * P_p \rightarrow \max \\ L = Z + (1 - p) * J - p * P_o \rightarrow \max \\ A = T + \alpha * S + p * P_p + p * P_o \rightarrow \max \end{cases}$$

Для максимізації власного прибутку суб'єкти оподаткування розраховують витрати, пов'язані зі сплатою податку, хабарями, штрафами, для того, щоб виявити, за яких умов прибуток буде максимальним. Необхідно визначити, що є вигіднішим: сплата податку чи ухилення від сплати разом із додатковими витратами. Так само діє й орган адміністрування у питанні прийняття хабаря: якщо його розмір покриває ризик бути викритим і розмір покарання, то для максимізації власного прибутку він візьме хабар.

Держава головним чином впливає на всі етапи в системі оподаткування і повинна саме контролювати і робити все для максимізації прибутку податкових надходжень Зведеного бюджету. Тобто в інтересах держави, щоб усі платники дотримувалися вимог чинного податкового законодавства. Фінансове покарання за ухилення від сплати податку інколи не перевищує розміру ухилення. Тим паче, немає високої ймовірності розкриття факту порушення статті 212 ККУ. Стосовно хабарництва – деколи державі вигідні прояви корупції, але її рівень не має перевищувати певну межу. Отже, держава своїм безпосереднім впливом на податкову систему країни має сприяти мінімізації обсягів ухилення від сплати податку.

Розглянемо детальніше, яким чином держава може вплинути на рішення платника стосовно ухи-

лення. Оскільки до ухилення від оподаткування спонукає певна різниця між його обсягом та покаранням, необхідно зробити це рення максимально невигідним як для платника, так і для інших сторін, задіяних у схемах ухилення. Доцільно говорити про розмір вигоди від ухилення.

Застосуємо такі позначення:

R – розмір ухилення;

α – ймовірність викриття порушення податкового законодавства;

β – розмір покарання за ухилення;

U – розмір вигоди.

Маємо таке рівняння, яке показує першочергові чинники впливу на рішення стосовно ухилення: $U = R - \alpha * \beta$.

Потрібно також зазначити, що на рішення платника, чи ухилитися від сплати податку, також впливають і самі витрати на ухилення. Адже, окрім покарання у разі розкриття факту злочину, платник повинен фінансувати всю схему ухилення. Ці прямі витрати включають ведення «фіктивних» документів, винагороди посередникам та хабарі контролюючим органам. Це причина, з якої ухиляються від оподаткування в Україні переважно великі платники податку, оскільки значно вигідніше не платити до бюджетів мільйони гривень, а витратити певну частину коштів на реалізацію схеми ухилення. Тож тоді, коли розмір прямих витрат на ухилення від оподаткування не перевищує розмір податку за фактичною базою оподаткування, платник прогнозує можливий розмір покарання за розкриття схеми. Розглянемо, як держава може вплинути на ситуацію в такому разі.

Згідно з формулою, ухилитися від сплати податку платник буде тільки в тому разі, якщо $R > \alpha * \beta$. Зіставивши такі значні обсяги ухилення від оподаткування з цією моделлю, можна дійти висновку, що розмір ухилення все ж більший.

Необхідно створити такий орган, який мав би висококваліфікованих працівників, і головне, майбутній орган повинен бути на практиці незалежним органом, який мінімізував би рівень корупції. Тільки якщо ці умови будуть діяти на практиці, буде можливість зменшити вигоду від ухилення.

Держава безпосередньо контролює ці показники. Ймовірність розкриття фактів ухилення від оподаткування та відповідальність за ухилення впливають на рішення платників податків, чи вигідним є навмисне порушення податкового законодавства. Цей показник має бути якомога більшим. Зважаючи на такі обсяги податкових втрат держави, можна дійти висновку що він зараз знаходиться на недостатньому рівні. Необхідно створити структуру, яка за своїми навичками буде в змозі розкривати складні схеми ухилення та виявляти всіх причетних до них суб'єктів господарювання. Також цей орган обов'язково має бути незалежним, а його робота – прозорою. Саме в такому разі можливо не тільки збільшити ймовірність розкриття злочину, тобто зросте ефективність роботи, а й мінімізувати прояви корупції.

Стосовно відповідальності – вона застосовується переважно у фінансовому вигляді, і її розмір менший за розмір ухилення від сплати податку, це і впливає на рішення ухилитися від сплати податку замість того, щоб сплачувати. Згідно з частиною 1 статті 212 ККУ умисне ухилення, яке призвело до ненадходження до бюджету значної частини коштів, карається штрафом від однієї до двох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян (далі –

НМДГ) [8]. Розмір ухилення від сплати податку розраховується в НМДГ = 50% прожиткового мінімуму, а це 800 грн., а розмір фінансового штрафу в НМДГ = 17 грн. Отже, значно менше покарання застосовується у вигляді штрафу від суми ухилення. Необхідно підвищити покарання і не тільки застосовувати штрафні санкції, а й притягувати до кримінальної відповідальності за ухилення в особливо великих сумах. Неприпустимим є факт того, що сума відшкодування державі збитків за завданий злочин є меншою за обсяг фактично наданих збитків.

Рівняння прибутку держави свідчить про те, що державі вигідніше, щоб усі платники сплачували суму податку в повному обсязі. Саме держава, контролюючи податкову політику, може кардинально впливати на дві інші сторони. Але оскільки в інтересах держави, щоб усі сплачували, необхідно рівняння розміру вигоди зводити до того, щоб розмір ухилення був менший за розмір покарання. До цього результату можна дійти, якщо орган адміністрування на практиці буде діяти згідно із запропонованими принципами, тим самим збільшуючи ймовірність викриття схем ухилення, і якщо покарання буде більше від суми ухилення. Тільки звівши рівняння розміру вигоди до такого стану, обсяги втрат податкових надходжень держави будуть мінімізовані.

Одночасно зі збільшенням покарання, роблячи невикладним рішення платника про ухилення від оподаткування, необхідно стимулювати до сплати, щоб зменшити рівень тих, хто вимушено ухиляється від сплати податку через низькі доходи. Для цього потрібно більше інвестувати в розвиток соціально-економічної сфери. Необхідно виховувати ту податкову дисципліну, яка характеризуватиметься обов'язковим, добросовісним дотриманням усім вимог чинного податкового законодавства. І для досягнення цієї мети необхідне реформування чинної податкової системи до того вигляду, в якому вона буде діяти в інтересах і держави, наповнюючи бюджет, і платників, будучи не тягарем, а взаємовигідним та необхідним обов'язком фінансувати потреби держави.

Головним мотивом ведення подвійної «проти-лежної» податкової політики для мінімізації обсягу податкових втрат є дослідження причин ухилення. Необхідно розуміти, кому в цьому питанні протистоїть держава.

Умовно можна поділити суб'єктів оподаткування, яка ухиляються від сплати податків, на 2 групи платників: великі платники податків та ті платники, які вимушено ухиляються.

Стосовно великих платників податків необхідно зазначити, що це ті суб'єкти оподаткування, які переважно використовують складні схеми ухилення, в яких задіяна не одна фізична чи юридична особа. Головною відмінністю від другої групи є те, що вони ухиляються не через надмірне податкове навантаження, а навмисно порушують податкове законодавство для збереження свого прибутку. При цьому дотримання чинного податкового законодавства не приведе до значно великих обсягів втрат власного доходу, адже ставки податків в Україні не вищі від середнього рівня країн ЄС. Друга група, навпаки, ухиляється вимушено. До цієї групи можна віднести переважно платників із низьким рівнем доходу. Ці суб'єкти використовують тіньову економіку: не реєструючись офіційно, вони уникають сплати податку.

Тож запропонована модель мінімізації рівня ухилення від оподаткування включає інтереси всіх платників та держави. Саме податкова система, більшою мірою наповнюючи Зведений бюджет держави, може і має бути спрямована на зростання економічного стану України.

Висновки. Ухилення від оподаткування вдається мінімізувати, поєднуючи жорсткішу політику покарань за факт ухилення та посилюючи регулюючу функцію податкової системи для стимулювання платників до сплати. Оподаткування не повинно бути для платників тягарем, а навпаки – треба створювати гнучку систему пільг, які будуть спрямовані на розвиток галузей економіки. Тоді покращиться і соціально-економічна ситуація в країні, яка теж впливає на обсяги ухилення від оподаткування. Адже існують ті платники, які вимушено застосовують ухилення через скрутне фінансове становище.

За посилення регулюючого напрямку податкової політики збільшиться і фінансальний потенціал, якого бракує через значні обсяги ухилення. Адже, звертаючись до зарубіжного досвіду, можна дійти висновку, що розвинені країни з одними із найефективніших податкових систем світу мають низький рівень тіньової економіки та ухилення від оподаткування. Тож податкову політику України треба спрямувати у бік росту соціально-економічного стану, тобто регулюючим напрямом стимулювати до інвестування у вітчизняну економіку.

Потрібно визнати, що ухилення від оподаткування буде завжди. Але його масштаби прояву: незначні обсяги ухилення в тих схемах, які ще не викриті фіскальними органами, чи великі обсяги ухилення із застосуванням безлічі схем, залежать від політики держави у сфері оподаткування. Тому за ефективного застосування запропонованих методів протидії ухиленню від оподаткування можна значно мінімізувати обсяги податкових втрат держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сідельникова Л.П. Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Л.П. Сідельникова. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 620 с.
2. Іванов Ю.Б. Податковий менеджмент: Підручник / [Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма, В.В. Карпова]. К.: Знання, 2008. 525 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» від 8.10.2004 року № 15 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-04>.
4. Баранова В.Г. Податкова система: Навч. посіб. / [В.Г. Баранова, О.Ю. Дубовик, В.П. Хомутенко та ін.]; [за ред. В.Г. Баранової]. – Одеса: ВМВ, 2014. – 344 с.
5. Луцик А.І. Тіньова економіка та розміри податкових надходжень: діалектика взаємозалежності / А.І. Луцик // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. / за ред. І.Г. Ткачук. – Ів.-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2008. – Вип. IV, т. 2. – С. 66-70.
6. Schneider F. Shadow Economies around the World: New Results for 158 Countries over 1991-2015. – 2017. – 50 p.
7. Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи / за ред. Т.І. Єфименко, А.М. Соколовської. – К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2013. – 494 с.
8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.